

Emlékművet avattak

A kínok házának helyén

NEM KÁR ÉRTE, de nem lehet elfeledni. Az új emlékmű — Kiss Nagy András Kossuth-díjas szobrászművész és Tóth Ferenc építőművész alkotása — azokra emlékeztet, akik nemes ügyért szenvedtek vagy pusztultak el itt. Az ősi pázsiton már mosolygó apróságok tipegnek, de elmennek oda azok a barázdás, ráncos homlokú idősök is, akik valaha az emlékmű helyén álló szürke épület „lakói” voltak.

*

A FELSZABADULÁS ELŐTT a Mártírok útját Margit körútnak hívták. Az 1882-ben épült, 85. számú szürke ház kapuja mindig zárva volt. Itt működött a honvéd vezérkar főnökének hadbíróháza.

A töredékes börtönapló szerint 1919 őszétől 1944. október 15-ig bezárólag egy falura való embert, pontosan 3216 személyt végeztek itt ki. A nyilas hatalomátvétel után, 1944. október 15-től már nem vezették a naplót, s ma sem lehet pontosan megállapítani, hány hazafit lőttek agyon, s akasztottak fel.

Dr. Somodau Zoltán, egykori börtönlelkész 1945-ben így emlékezett: „1944 novemberében és a kiürítés előtt naponta 50–60 kivégzésnél voltam jelen. A feszület is megkopott a kezemben...”

*

A BÖRTÖN TERVEZÉSÉT az 1870-es évek elején kezdték meg, hat évig tartott az építkezés.

A naptár 1882 októberének utolsó napját mutatta, mikor az első rabok megérkeztek. Korabeli feljegyzések szerint húszan voltak, tiszántúli szegényparaszt legények, akik megszöktek a falujuktól távoli, idegen garnizonokból. Az első ismert áldozat Csomós János közlegény volt. A börtön udvarán lőtték agyon, mert hazaszökött a falujába, hogy özvegyen maradt édesanyját segíthesse.

A történészek sokáig vitatkoztak; mikor kerültek az első politikai foglyok a Margit körúti katonai fogházba. A vélemények megoszlottak. Civil politikai foglyok csak az első világháború elején (1915) szerepelnek a börtönaplóban, de a katonák többsége is politikai maátartása miatt került ide. Bűnük az egykori feljegyzések szerint: zendülés, szolgálatmegtagadás, agitálás, szökés, tüntetésben való részvétel volt.

Ilyen ügyek akkoriban százával fordultak elő. Mire a frontok összeomlottak, megtelt a katonai börtön is. Az ősrizórság forradalom átmenetileg kinyitotta a kapukat és laktanyának használta az épületet.

*

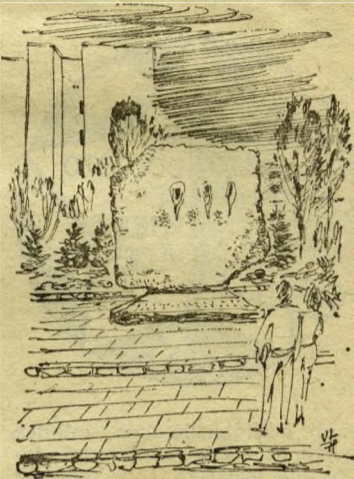
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG leverése után az akkori igazságügyi miniszter átiratot küldött a hadügyminiszternek. „A bolsevisták letartóztatása Budapesten olyan nagy számban történt, hogy jöhetnek, már eddig minden fogház céljára alkalmas helyiség igénybevétele, a letartóztatottakat sem az ügyészség, sem a rendőrség elhelyezni nem tudja. Ugyanakkor a Margit körúti fogház második és harmadik emeletén 200–400 ember még elfér...” A hadügyminiszter másnap már teljesítette a „jogos” kérést.

A szűk kivégzőhelyen szinte óránként dördültek a sortüzek. A másik udvaron nemegyszer kellett újraácsolni a bitófát. A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság sok ismert és névtelen harcosa pusztult itt el. Itt végezték ki Korvint Ottót, László Jenőt, Lévai Oszkárt, Kovács Lajost, Schön Gábort, Csomor Gábort, Bonyhádi Tibort, Szirmai Istvánt és sok-sok társukat. Kerekes Árpád innen írta búcsúlevelében édesanyjának: „Tartsd drága anyai szemed előtt, hogy a te egyetlen fiad azért halt meg, mert a dolgozókat felszabadító szent eszmének volt harcosa...” A Lenin-fiúk egyike,

Sturcz Károly így búcsúzott az élettől: „Mi meghalunk, de az eszme, melyért harcoltunk, győzni fog.”

*

A HORTHY-URALOM negyedszázada alatt mindig „nagyüzem” volt a Margit körúton; 1920-tól 1944 végéig egy-egy tüntetés után, a sztrájkok idején, május elsejék előtt a zárkák megteltek. Dr. Weil Emil kommunista

orvos, egyik nagy kórházunk nevéadója, hosszú időt töltött a fogházban. A felszabadulás után erről így beszélt: „Sok börtönt megjártam, de az a hét esztendő volt a legszörnyűbb, amit a Margit körúton töltöttem.” Itt raboskodott Rózsa Ferenc, s állt a kivégzők elé Schönherz Zoltán is.

*

KISS JÁNOS altábornagy emléket őrzi Budán. A történelem úgy tartja nyilván a törékeny testű, de vasakarátú katonát mint az 1944-es ellenállási mozgalom egyik katonai vezetőjét. Valóban az is volt, de a jobboldali tisztekkel már jóval előbb összekülönbözött. Az újvidéki vérfürdővel kezdődött. Amikor elkészült a vádirat Feketealmi Czeydner, Grassi, Zöldi és társai ellen, a katonai bíróság elnöke Kiss János volt. Az előadó-bíró, Dominich Vilmos már az első tárgyalási napon javasolta a főkolompasok szabadlábra helyezését. Kiss János ezt megakadályozta és tulajdonképpen akkor írta alá saját halálos ítéletét: 1944 telén Dominich juttatta őt az akasztófára.

*

AHOGY KÖZELEDTEK a háború vége, úgy szaporodott az ügyészség és a bíróság „munkája”. Szombathelyi vezérkari főnök — mint dr. Babos Ferenc hadbíró ezredes, a Margit körúti bíróság volt elnöke 1945-ben a népjogász előtt vallotta — „szigorú, elretentő, megfélemlítő ítéletek hozatalára adott parancsot”.

A vérbírakat nem kellett biztatni. Sorozatban hozták a halálos ítéleteket, szerencsésnek vallhatta magát az, aki 10–15 évvel megúsza. 1944. október 15-e után a nyilasbarát bírák naponta tucat számra hozhatták a halálos ítéleteket: a Nemzeti Számonkérő Szék, a nyilasok politikai nyomozó testülete százával szállította az áldozatokat. A bíróság reggel 8 órától este 8-ig tárgyalt. Arra sem volt idejük, hogy a naplóba bevezessék, hány halálos ítéletet hoztak. December végén az utolsó elgyötört, éhező, és megkínzott foglyok németek, nyilasok és fegyőrök kíséretében elindultak nyugatra...

*

A FELSZABADULÁS UTÁN az épület már csak a kivégzettek és az ott raboskodók emlékeit őrizte. Ifjúmunkások tanultak a tömör falak között, mindaddig, amíg el nem tüntették a föld színéről, hogy a helyén csak emlékmű hirdesse: a haladás, a szabadság legjobbjai itt sínyletek, közülük nagyon sokan itt fejezték be életüket mártírként.

Fahidy József